

TÓLEPBERGEN QAYIPBERGENOV POVESTLERI HA'M OLARDIN' O'ZBEK TILINDEGI AWDARMASI

*Xabibullaeva Xurliman
Berdaq atındaǵı QMU doktorantı*

T.Qayıpbergenov XX ásirniń belgili jazıwshısı. Ol óziniń kóp ǵana dóretpeleri menen qaraqalpaq ádebiyatında úlken iz qaldırdı. Onıń ocherkleri, gúrrińleri, romanları milliy kórkem prozamızdı bayıtıwda úlken rol oynadı. T.Qayıpbergenovtıń dóretiwshiliginde povestler úlken orın tutadı. Máselen, 1956-jılı jariqqa shıqqan “Sekretar”, 1958-jılı jariyalanǵan “Muǵallimge raxmet” povestleri qaraqalpaq povest janrın rawajlandırıwda belgili orınǵa iye.

“Sekretar” povestinde ekinshi jer júzilik urıs dáwirindegi jas óspirim mektep oqıwshılarınıń turmısı súwretlenedi. Povestte urıs dáwiri haqıyqatlıǵı Atamurat, Gúlaysha, Qalbay, Erbay obrazları arqalı sheber súwretlenedi. Povest tuwralı M.Nurmuxamedov, G.Esemuratov, Q.Kamalovlar ózleriniń pikirlerin bildirgen. Shıǵarmada jámaátlik miynet jas óspirim balalarda miynet súygishlik, awız birshilik, turaqlılıq, bir-birewge, joldaslıq járdem, ǵamxorlıq, Watan súyiwshilik usaǵan jaqsı sezimler menen qásiyetlerdi qalıplestiredi. Povestte balalar sanasındaǵı bul sıpatlardıń qalıplestiriwshiler sıpatında kolxoz belsendileri, mektep direktorı Tájenniń, Atamuratnıń anası Orazgúldin`, kolxozshı Temirxan atanıń obrazları sátli jaratılǵan. Avtor bul obrazlar arqalı urıs dáwirindegi jámiyetlik ómirdi, adamlar arasındǵı qarım-qatnastı, jas áwladlarǵa berilip atırǵan tálim-tárbiyanı, awıldaǵı ómir kórinisin kórsetip beredi. Povestte insan xarakterin jaratıwda keskin dramatismge qurılǵan sheber jasalǵan orınlar kóp. Mısalı, Atamuratnıń ayırım menmenlik ádetlerin saplastırıw, Serjannıń ójetlikti qoyıw, Ámetniń ákesiniń satqınlıǵına arlanıw payıtındaǵı ózin-ózi jeńiw ushın alıp barılǵan ishki gúresleri kózge taslanadı [6;55].

“Muǵallimge raxmet” povestinde balalar turmısı súwretlenedi. Shıǵarmanıń bas qaharmanları Turdimurat, Meńlimurat obrazları xalıqtı sawatlandırıw, aǵartıwshılıq máseleleri menen tikkeley baylanıslı.

Jazıwshınıń “Qaraqalpaqnama” roman-essesi búgingi ádebiyatımızdıń joqarı kórkemlik hám ideyalıq talabınan tuwǵan. T.Qayıpbergenovtıń “Qaraqalpaqnama” dóretpesiniń 1980-jıllardıń aqırına kelip rus tilinde jariq kóriwi (1989), ásirese onıń 2 million 716 mın tirajda “Roman-gazeta”da basılıwı qaraqalpaq prozasın pútkil dúnyaǵa tanıtqan waqıya boldı. Bul shıǵarma jóninde rus ilimpazları T.Vlajanova, N.Kostrjevskayalar ózleriniń pikirlerin baspa sózde bildirdi. Avtor romanda miflerdi, ápsanalardı, legendalardı, didaktikalıq pikirlerdi avtordıń ómiri menen dóretpesiniń evolyutsiyasına baylanıslı turmshılıq materiallardı aralastırıp súwretleydi.

T.Qayıpbergenov shıǵarmaların bir qatar jazıwshı shayırlar óz tiline awdarmalaǵan. Atap aytqanda, “Qaraqalpaq qızı” romanı birneshe márte rus tilinde “Советский писатель”, “Художественная литература” baspasınan shıǵadı. “Muǵallimge raxmet” povesti rus, ukrain, ózbek, latin hám taǵı basqa tillerge awdarıldı [5;7]. “Suwıq tamshı”, “Uyqısız tünler” povestlerin ózbek jazıwshısı A.Qahhar, G.Yakupovlar ózbek tiline awdaradı hám joqarı baha beredi.

Belgili jazıwshı hám awdarmashı Rahimjon Otaev (Otauli laqabı menen) avtordıń bir qatar shıǵarmaların ózbek tiline awdarǵan hám baspaǵa usınǵan:

a) “Tulepbergen Qaipbergenov. “Qoraqalpoqnoma”. Roman-esse. Qoraqalpoq tilidan tarjima. G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, T., 1990;

b) Tulepbergen Qaipbergenov. “Bobomga xatlar”. Badia. G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1995;

d) Tulepbergen Qaipbergenov. Qoraqalpoqnoma. Roman-esse. Qoraqalpoq tilidan tarjima. Ikkinchi nashri. “Sharq” NMAK Bosh tahririyati, T., 1997.

“Qaraqalpaq dástani” trilogiyasın Lola Tojıeva ózbek tiline awdarmalap, ózbek xalqın Qayıpbergenovtıń bay miyraslarınıń biri menen tanıstırǵan (“Mamanbiy afsonasi” Tulepbergen Qaipbergenov. Saylanma. Tashkent. G’afur G’ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1982.).

“Sońǵı hújim” romanı “Yosh gvardiya” (Toshkent, 1970-yıl) baspasında 248 betten ibarat bolıp, H.Niyozov hám N.Xudoyberganov awdarması menen baspadan shıǵadı. Haydarali Niyozov

uzaq jillar dawamında “Sharq yulduzi” jurnalında bas redaktor orınbasarı wazıypasında islegen, Norboy Xudoyberganov bolsa Ózbekstanda jetekshi ádebiy sınıshılardan biri esaplanatuǵın edi.

1963-jılǵa baspadan shıǵarılǵan “Muǵallimge raxmet” povesti D.Fayzirahmonov tárepinen awdarmalanǵan.

T.Qayıpbergenovtıń “Muǵallimge raxmet” povestin onıń ózbek tilindegi awdarması menen salıstıratuǵın bolsaq, eń dáslep shıǵarmanıń baslanıwı itibarımızdı tartadı. Mısalı avtor:

“Ol awılǵa birinshi payda bolǵanda awıl ishi ala-sapıran edi. Yaǵnıy, úlkenler óz ara kelise almay, birewleri “birigip jasayıq” dese, ekinshileri “yaq, darawara jasaymız” desip qızıl kegirdek bolısıp atırǵan kúnler edi...” [3;3] dep baslasa, ózbekshe awdarmasında: “Boshqa ovullarga borib ko‘rganım yog‘-u, biroq o‘z ovulimizning manzarasi menga juda yoqadi. Tevarak-atrofimizni qurshab olgan qalin to‘qay uzoqdan go‘yo harir libosga burkanganday go‘zal bo‘lib ko‘rinadi...” [4;3] degen halda awıl kórinisin táriyplew arqalı waqıya baslap beriledi.

Bunnan tısqarı tómende keltirilgen mısaldı kórip ótemiz:

- Jat, jat! - dep ekewi teńnen buyırdı. Bir waqıtta aǵam meni qushaqlap aldı da, arshanıń ústine kese jatqardı. Apam ústine **qarshın-boqjamalardı** úyip, onıń ústine kórpe jıynadı. [3;11].

Bul jerde qarshın, boqjama sózleri awdarmasında “túrli buyım” retinde keltirilgen: Oyım ustimga **turli buyumlarni** uyib, ularning ustidan ko‘rpa yopdi. [4;10]. **QARSHIN** at. Kórpe-tósektiń astında, ishine hár túrli zatlar salınıp, sandıqtıń ústine qoyılatuǵın, onnan keyin júk jıynalatuǵın hár túrli naǵıslar menen naǵıslanıp islengen xojalıq, úy buyımı, kórpe-tósek jıynaw ushın arnalǵan buyım. *Qarshınnıń* naǵısları jalt-jult etedi (K.Sultanov) [1;365]. **BOQJAMA** at. Alashadan tórt múyeshli etip islengen, tórt múyeshine baw taǵıp, ishine kiyim-kenshek salıp baylap qoyılatuǵın zat. Onıń qaptalında *boqjama* menen kergi tur (K.Sultanov). [2;317].

Al, shıǵarmadaǵı tómendegi kóriniste mánis-mazmun biraz keńeytilgen, desek boladı:

Al ájepam bolsa, hár kelgen sayın bizlerge mol-mol bazarlıq ákelip, apam menen aǵamdı ózinshe aqıllandırıp:

- Turdımuratjandı urmańlar, kókiregi jatıq bolıp óspesin - deytuǵın edi. [3;16].

Opam har kelganida ko‘p-ko‘p sovg‘alar olib kelib, oyim bilan dadamga tayinlab ketar edi:

- Turdimurotni urmang, bukir bo‘lib o‘smasin. Sizlar o‘lganda Turdimurot bilan ikkovimiz chiroq yoqib, doim xotirlab turamiz, bir-birimizdan bir qarich ham ayrilmaymiz. [4;14].

Solay etip, Ózbekstan Qaharmanı Tólepbergen Qayıpbergenov shıǵarmaları awdarmashılar tárepinen keń auditoriyaǵa jetkerilgen halda, bay miyrasları áwladtan-áwladqa ótip bul tema elege shekem áhmiyetli hám aktual máselelerden biri bolıp qalmaqta. Qaraqalpaq ádebiyatı dúrdanaların basqa tillerge awdarmalaw hám olardı izertlew jas ilimpazlardan kóp jıllıq bilim hám tájiriybeler ústinde islewin talap etedi.

A`DEBIYATLAR DIZIMI:

Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлиги. Жети томлық. Төртінші том 3 - Қ (қоздырушылық). Толықтырылған екінші басылымы – Нөкіс. Қарақалпақстан, 2023. - Бет 365.

Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлиги. Төрт томлық. I-том, А - В. – Нөкіс. "Қарақалпақстан" баспасы, 1982. - Бет 317.

Төлепbergen Qayıпbergenov. Muǵallimge raxmet!. Povest (Úshinshi basılıwı) – Nókis. Bilim, 2016. - 3,11,14,16-betler.

Каипберgenов Тулепберген. Рахмат, муаллим: Қиссалар. – Т. Ёш гвардия, 1979. - 3,10,14-betler.

Қалымбет Султанов Т.Қайыпберgenовтың прозасы. – Нөкіс. "Қарақалпақстан" баспасы, 1979. - Бет 7.

Қонысбай Камалов. Қарақалпақ повести (жанрдың эволюциясы). – Нөкіс. "Қарақалпақстан" баспасы, 1978. - Бет 55.

Turaeva, S. M., Djuraeva, M. B., Ernazarova, M. N., & Jabborova, E. R. (2022). The Role of Instructive and Psychological Principles in Foreign Pedagogy. *Journal Of Positive School Psychology*, 9478-9486.

- Turaeva, S. (2021). Cognitive factors in language learning: transfer, interference, overgeneralization. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(9).
- Mukhtorovna, T. S. (2023). Uzbekistan Plans to Promote Social Work for the Welfare of Vulnerable Children and Families.
- Turaeva, Shoiri Muxtarovna. (2022). LANGUAGE, LEARNING AND TEACHING. *Development and innovations in science*, 1-4.
- Turaeva, Shoiri Muxtorovna. (2022). IMPORTANCE OF DIDACTIC AND PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN TEXTBOOK. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 343-352.
- Turaeva, DI. (2021). SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE LINGVOKOGNITIVE APPROACH IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE OF PRIMARY SCHOOL. *International Journal of World Languages*.
- Mukhtorovna, Turaeva Shoiri; Munira, Mamatqulova. (2021). *POLISH SCIENCE JOURNAL*, 354.
- Mukhtorovna, T. S. (2021). Hakimova Muhoyyo Mukhtor qizi, Mamatqulova Munira Uzbekistan Plans to Promote Social Work for the Welfare of Vulnerable Children and Families. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT (PJCLE)*, 10.
- Mukhtorovna, T. S. Anthropopragmatic study of phraseological units in uzbek and english languages. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological*, 2022(6).
- Тураева, Ш. (2025). SOME THEORETICAL ISSUES IN THE COMMUNICATIVE LINGUISTICS OF THE ENGLISH LANGUAGE. *Международный мультидисциплинарный журнал исследований и разработок*, 1(2), 62-66.
- Тураева, Ш. (2025). SOME THEORETICAL ISSUES IN THE COMMUNICATIVE LINGUISTICS OF THE ENGLISH LANGUAGE. *Международный мультидисциплинарный журнал исследований и разработок*, 1(2), 62-66.